

PREMIS AVUI DE 1990
CATALÀ A SARDENYA FORA DE L'ALGUER?
Joan Armangué i Herrero
Universitat de Càller (Sardenya)

1. *Presentació*

El 13 de gener de 1991 va aparèixer a les pàgines del diari *Avui* un reportatge il·lustrat amb un títol que ben legítimament podia cridar l'atenció dels interessats «Català a Sardenya fora de l'Alguer — Un convent de monges sardes resa en català». Tot seguit analitzarem els continguts d'aquest article, cercant la veridicitat o falsedat de les notícies directament relacionades amb la literatura tradicional catalana, normalment tan exclosa de la premsa diària.

2. *Els Premis Avui de 1990*

La publicació del reportatge era part del premi que l'autor, Otilio Pisani, rebia per haver merescut el Premi Laia González en la seva primera edició, guardó inclòs entre els Premis Avui de periodisme de l'any 1990. Aquests premis, ricament articulats, eren concedits pel diari *Avui* amb el patrocini de Caixa de Manresa. El més antic i prestigiós dels guardons, el Premi Avui d'articles periodístics, comptava amb un jurat format, entre d'altres, per Max Cahner, Carles Sentís i Albert Viladot; el guanyador fou Vicenç Villatoro pel recull titulat *Apologies*. Altres guardons inclosos als Premis Avui foren: Premi Jordi Rubió i Balaguer, destinat a un assaig sobre literatura catalana, que va recaure en Jaume Aulet per *Els orígens literaris de Josep Carner* (jurat: Joaquim Molas, Jordi Castellanos, Josep Massot, Vicenç Salvador...); Premi Antoni Rovira i Virgili per a treballs relatius a qualsevol aspecte de la comunicació als Països Catalans, concedit a Imma Tobella per *Televisió i identitat, el repte de la televisió pública a Europa* (jurat: Eliseu Climent, Manuel Ibáñez Escofet, Salvador Cardús...); i encara d'altres premis d'interès marginal en aquest estudi. Entre els guanyadors, però, destaquen encara Josep Cuní i Josep Maria Puyal.

3. *El Premi Laia González*

Aquesta llista tan eixuta de noms i entitats ens permetrà d'entendre en quin prestigiós context es col·locava el Premi Laia González per al millor reportatge inèdit escrit per una persona menor de trenta anys (jurat: Albert Viladot, Vicenç Villatoro, Josep Maria Huertas Claveria —en aquell període responsable de la secció de Cultura del diari *El Periódico-Catalunya*). Llegim a l'*Avui* del 23 de novembre de 1990 que el premi «ha estat guanyat pel reportatge *El català que sobreviu en un convent de mercedàries a Sardenya*, d'Otilio Pisani, de l'Alguer». El guardó, tal com hem anticipat parcialment, consistia en 150.000 pessetes i la publicació del treball. Els noms dels guanyadors s'havien fet públics el 22 de novembre de 1990, al llarg d'un sopar celebrat a Manresa, seu de la Caixa patrocinadora.

És precisament el rigor que estem acostumats a atribuir a aquests ambients fets de personatges públics, intel·lectuals de confiança, periodistes experts i entitats de solidesa reconeguda, el que hauria d'allunyar-nos d'atribuir responsabilitats als organitzadors del Premi Laia González per la probable lleugeresa amb què van ser afrontats tant el contingut del reportatge com les estranyeses que acompanyaren la concessió del premi. Parlarem per tant, en primer lloc, dels dubtes que poden sorgir en relació amb els continguts de caràcter general que recorren al text; amb els aspectes formals relatius a la simple participació a un premi; i, al capdavant —si aconseguim de documentar prou la nostra hipòtesi de treball— confutarem les informacions de caràcter etnopoètic

recollides al reportatge i provarem de recol·locar-les en l'erudit context que els correspon.

4. *Materials literaris*

Primer de tot, però, convé que delimitem l'abast del nostre interès, si més no en l'àmbit de la present publicació. Els materials etnopoètics que pretesament haurien sobreviscut fins als nostres dies en un convent de monges de Càller, més concretament a la secció de novícies del carrer Barone Rossi, al centre de la capital de Sardenya, són els següents:

a) Les oracions de les congregants són expressades en català, amb veu interior en els casos de confidència íntima amb el Senyor, en veu alta en els moments de celebració pública o de pregària comunitària.

b) En el reportatge guanyador del premi hi llegim que la mercedària entrevistada (mare general de la Congregació Mercedària a partir de l'any 1952) afirma que «els *Goigs de la Mare de Déu de la Mercè*, per exemple, els cantem cada any en català» (se'n transcriuen quatre estrofes).

c) A més dels goigs, *Madre Maria* recordava encara els primers versos de l'himne del *Jorn del Judici*, és a dir el *Cant de la Sibíl·la*, que al convent canten cada any el dia de Nadal.

d) Dins d'allò que anomenem literatura culta, les germanes del convent, entre els anys 1918-1922, aprenien fragments de poesies d'Àngel Guimerà (no se'n reporta cap exemple) i de Jacint Verdaguer, del qual la Mare general recita sis versos del text que comença: «Cristians, orenetes / de Jesucrist».

Considerarem marginal dins l'economia del present treball tota la resta d'indicacions no documentades que al reportatge volen donar suport a aquests fenòmens etnopoètics (pensem en el fet de la pregària, dins del text descrita com un «diàleg íntim i espontani» en llengua catalana). Al cap i a la fi, analitzant allò que és concret —i susceptible de l'interès del folklorista—, hom podrà avaluar millor, si convé, la versemblança d'un insòlit ús fins ara mai documentat a la ciutat: l'ensenyament del català a l'interior de la secció de novícies del convent i, d'aquesta manera, la perpetuació de l'ús d'aquesta llengua en la pregària —que sembla, però, considerada exclusivament com la recitació d'uns textos paralitúrgics altrament coneguts sobretot a la ciutat de l'Alguer, que a l'entrevista és presentada com a model lingüístic de la comunitat calleresca.

5. *Primeres iniciatives de recerca*

La publicació del reportatge, amb la sanció d'un dels prestigiosos Premis Avui, va provocar un fort impacte en el món de la filologia catalana i, encara més, va sorprendre la comunitat catalanòfila de l'illa, entre els quals tingueren més possibilitat de maniobra, com és natural, els residents a Càller o bé contractualment relacionats amb la seva universitat. El professor Jordi Carbonell (aleshores catedràtic de Llengua i Literatura Catalanes a la Facultat de Magisteri de la Universitat de Càller), amb August Bover (aquell any professor convidat a la mateixa càtedra), immediatament van voler comprovar de primera persona la notícia, considerada extraordinària des del moment que mai no havia estat assenyalada la possibilitat que el català hagués sobreviscut a Sardenya fora de l'Alguer. Malauradament es van haver de decebre en adonar-se que al convent del carrer Barone Rossi ningú no tenia constància del fenomen descrit al reportatge, ni tenien les idees gaire clares sobre què és la llengua catalana. Poc després, August Bover va voler aprofundir les fonts biogràfiques citades a l'article aparegut a l'*Avui*: la notícia de la mort de *Madre Maria*, la mare general entrevistada per Otilio Pisani abans de la defunció, havia estat anunciada al diari local *L'Unione Sarda* el 20 de

juliol de 1990, tal com consta a l'article publicat al diari *Avui* el 13 de gener de 1991; en canvi, una altra font citada a l'article no duia enlloc: el quotidià *La Nuova Sardegna* aparegut en la mateixa data no reportava cap necrologia de *Madre Maria*.

L'ambigüitat de les proves, un sentit mètode basat en la suspicàcia i la completa manca de documents versemblants van dur-nos a aprofundir el tema a través de dues iniciatives: una del tot personal —amb visites a les institucions i entitats relacionades amb els Premis Avui, a l'arxiu del diari català i a certs convents femenins de la ciutat de Càller; i amb l'atribució d'un tema pensat per a una tesi de llicenciatura (Facultat de Lletres i Literatures Estrangeres de la Universitat de Càller) sobre *L'uso della lingua catalana nella Cagliari contemporanea — Analisi di una testimonianza*, tesi defensada per l'estudianta Rita Pireddu l'any acadèmic 2005-2006.

La impossibilitat per part del lector de consultar personalment una còpia d'aquesta tesi justificarà, esperem, la implícita nostra referència al treball acadèmic en qüestió, sense haver-hi d'afegir, però, la pesadesa d'un repetit agraïment a la jove catalanòfila sarda que dugué a terme amb òptim resultat aquesta escomesa —és a dir, amb la nota màxima que la Facultat podia concedir per aquesta prova final de carrera.

6. *L'autor del reportatge*

I ara entretinguem-nos a examinar la figura de l'autor. En coneixem només el nom, que consta al veredict publicat pel diari *Avui*, on se'l fa alguerès; i, naturalment, sota el títol de l'article aparegut al suplement dominical del 13 de gener de 1991. Això, evidentment, no hauria de ser prou per atorgar una convençuda fiabilitat al contingut del reportatge guanyador del premi, si més no fins al punt de permetre-li de merèixer l'honor de la impremta. En efecte, Otilio Pisani, alguerès, no va assistir a la festa literària i, per tant, no va gaudir de l'homenatge ni va retirar el premi material del guardó. Això podria ser interpretat com un esdeveniment versemblant des del moment que, si en efecte Otilio Pisani fos de bo de bo un ciutadà alguerès, podria no haver trobat ocasió per assistir a un lliurament de premis celebrat tan lluny de casa sense la seguretat d'haver aconseguit una o altra distinció. Ara bé, de les diverses converses i recerques que hem esmentat més amunt se'n desprèn no només això, sinó també que Otilio Pisani no havia fet arribar als organitzadors del premi les pròpies credencials i, per tant, no podia ser contactat. Mai més no se n'ha tingut notícia.

Fora d'això, que indubtablement és ben simptomàtic, a l'Alguer no existeix cap ciutadà, ni present ni passat, que sigui recordat amb aquest nom que, de fet, en la comunitat sardo-catalana és considerat com un pseudònim (tal com no deixa de ser habitual en el context associacionista i editorial alguerès). El fet de no haver retirat el premi podria ser un recurs d'Otilio Pisani per amagar la seva identitat, diuen. O simplement, afegim nosaltres: si l'autor no va fer arribar als organitzadors dels Premis Avui (1990) les seves dades personals... Qui podia arriscar-se a assegurar que es tractés d'un periodista alguerès?; les bases del premi preveïen que els participants haguessin de ser menors de trenta anys per tal de fomentar, es comprèn, noves vocacions i esperançadores habilitats. Però això..., va poder ser comprovat, per tal de no perjudicar altres participants molt més convincents?

7. *Antologies de poesia religiosa a Sardenya*

Amb aquestes premisses, potser hem fet bé a proposar un mètode basat en el dubte, en una sistemàtica però moderada suspicàcia, a anticipar la probable falsedat del reportatge. Falsedat, però, segurament parcial —com tot allò que és fals; i fals com tot allò que és parcial.

Procedim, però, amb els materials de caràcter tradicional que recorda *Madre Maria* i que el seu entrevistador recull i publica en català al reportatge.

Els *Goigs de la Mare de Déu de la Mercè*, dels quals, repetim, l'autor de l'article transcriu quatre estrofes en una finestra de la pàgina del suplement dominical, són molt coneguts a Sardenya, on la comunitat mercedària és present, a la ciutat de Càller, des del segle XIV. Se'n coneixen evidentment algunes versions en llengua sarda, castellana i italiana; però la més antiga, en català, es remunta als primers anys del segle XVII i ha estat transcrita en diverses ocasions: Eduard Toda la recollí el 1903 al seu llibre dedicat a *La poesia catalana a Sardenya*; i, sense necessitat de recordar altres exemples que farien feixuga la lectura d'aquest paràgraf, Francesc Manunta la va incloure a la seva antologia de *Cançons i líriques religioses de l'Alguer catalana* (3 vols., 1988-1991), és a dir, en coincidència amb la pretesa entrevista a la religiosa calleresa. També fou recollit en aquests estudis el text del *Cant de la Sibil·la* o, tal com és conegut a l'Alguer i al reportatge que estudiem, *Lo jorn del Judici*.

En recordar l'amic mossèn Francesc Manunta, convé que ens apremem a cridar l'atenció sobre el fet que, al reportatge estudiat, *Madre Maria* afirma el següent: «Haviem rebut permís del nostre bisbe per escoltar, a la televisió de la secció de novícies, uns comentaris sobre la Quaresma que difonia una emissora algueresa. No recordo el nom del mossèn: Francesc... Va sobtar-nos de veure que el seu comentari era en català, un català gairebé com el nostre. I a la televisió...!». Francesc Manunta, en efecte, fou un gran animador cultural de la religiositat tradicional algueresa i no va rebutjar mai cap canal per dur endavant la seva vocació; i, alhora, repetim, fou el recol·lector de la fonamental antologia de *Cançons i líriques religioses de l'Alguer catalana* que va difondre, si més no en àmbit local —però també entre la comunitat catalanòfila d'arreu—, els textos paralitúrgics que recordava *Madre Maria* poc abans de morir, als 92 anys.

Amb tot això, de moment la imatge de la Mare superiora se'ns presenta com la d'una col·leccionista de textos d'interès personal, lligats o no lligats a les tradicions sarda o catalana: la memòria de poetes cultes com Àngel Guimerà i Jacint Verdaguer no pot ser posada en relació, naturalment, amb una tradició arrelada —tot i que ho era, això és cert, a l'Alguer dels primers anys del segle XX—, sinó amb un apassionat i passional estudi personal de textos religiosos de temàtica religiosa, sense cap mena de passat en la memòria col·lectiva de la comunitat de monges de la ciutat de Càller. En efecte, actualment ningú no recorda el costum de cantar coralment els *Goigs de la Mare de Déu de la Mercè* ni, encara menys, la perpetuació del cant nadalenc de *Lo jorn del Judici* al convent.

8. La llengua

Si deixem, per tant, de banda la possibilitat que els textos tradicionals catalans esmentats al reportatge hagin veritablement gaudit d'una vigència continuada a la ciutat de Càller, si més no dins del convent de les germanes mercedàries. Si deixem, doncs, de banda, els aspectes folklòrics i confiem en una fidelitat i en un col·leccionisme privat, particular, personal, no podem fer més que analitzar al capdavant l'últim gran repte que ens proposa el reportatge: la possibilitat que la pregària personal i íntima en aquesta ciutat i en aquesta comunitat s'hagi mantingut en llengua catalana fins als nostres dies.

En altres comunitats religioses i femenines de la capital sarda hom recorda, a diferència del que s'esdevé a Barone Rossi, l'ús de la llengua castellana per part d'alguna monja endevinadament empena a la creació poètica, és a dir, el mite de Rosalia Merlo (s. XIX). Un fenomen aquest d'extrem interès que Joaquín Arce ja va fer públic el

1960 i, de la mateixa manera, és en efecte ben recordada l'obra principal d'aquest estudiós, *España en Cerdeña*.

Ens cal, doncs, repetir que no existeix actualment (ni tampoc el 1991) gaire claredat entre les germanes mercedàries de Càller, de què és o no és la llengua catalana o bé castellana o bé algueresa o sarda. I al reportatge estudiat, no sembla gens versemblant l'existència d'un «català campidanès» —és a dir, relacionat directament amb la variant calleresa de la llengua sarda— germà d'un «català alguerès», documentat en efecte al nord-oest de l'illa, a l'Alguer. D'aquest «català campidanès» no en sabem res que no hagi escrit Otilio Pisani, del qual no coneixem ni tan sols el veritable nom.

9. Conclusió

O d'una manera o d'una altra —cosa que sincerament no interessa en aquest context—, el diari *Avui* del 13 de gener de 1991 va publicar un reportatge que gaudia, en aquell moment, d'una aurèola dibuixada pel guardó acabat d'aconseguir, potser perquè l'interès relatiu al títol i al tema o bé la impossibilitat de confirmar-ne la veridicitat van desvetllar més la curiositat del jurat que no pas el dubte.

Ens trobem davant d'una confusió més que probable: durant l'entrevista *Madre Maria* es va confondre ingènuament; o bé es va confondre, també ingènuament o interessada, l'autor en establir contactes entre la llengua catalana —fonamentalment en la seva varietat oriental— i la varietat campidanesa de la llengua sarda. Confusió ben possible en una emèrita germana de 92 anys, pretesament entrevistada —repeteix amb malignitat— poc abans de la seva mort.

Però les coses certes són clares: els himnes religiosos en llengua catalana no es conserven a Càller i, fins que noves informacions d'arxiu no demostrin el contrari, se'n degué perdre la memòria com a molt tard durant la primera meitat del segle XIX. Només l'Alguer custodia actualment el record viu de la penetració lingüística i literària catalanes a Sardenya.